

Danske Præster og Missionærer

i Brødrekirken i N. Amerika i 18de Aarhundrede.

Af P. S. Vig.

De første Danske, der bosatte sig i N. Amerika, kom over Holland dertil og havde i Reglen været Søfolk i hollandsk Tjeneste. I den første Del af det 18. Aarhundrede kom adskillige Sønderjyder efter Studier i Halle til N. Amerika som Missionærer eller Præster blandt Tyskerne i Pennsylvania. Blandt saadanne kan nævnes Peder Brunnholz fra Adsbøl og Johan Christian Leps, vistnok fra Aabenraa. Lidt senere, da Brødremenigheden havde fæstet Bo i N. Amerika, var der blandt dens Emissærer ikke ganske faa danske „Brødre“, og da der i Menighedens Arkiver som oftest findes biografiske Optegnelser om disse, har Hr. Pastor P. S. Vig (Lærer ved Blair College, Trinity Theological Seminary) med stor Iver og ikke ringe Bekostning søgt at erhverve Afskrifter af disse til Brug for Khist. Saml. I det foregaaende (S. 190 f.) er allerede meddelt de Optegnelser, han har fundet om Otto Krogstrup. Disse fremkom i det tyske Originalsprog. De følgende Biografier af Mag. Anders Langgaard, Jakob Friis, Jørgen Sølle o. fl. a. ere af Hr. Vig oversatte paa Dansk og ville formentlig læses med Interesse, selv om der er noget stereotypet i de herrnhutiske Omvendelseshistorier, som ikke altid falder i vor Smag. Som religionspsykologiske Bidrag ville disse Selvbiografier ikke savne Betydning. Anmærkningerne skyldes i Hovedsagen Hr. Vig; dog ere nogle af dem tilføjede af

Red.

Anders Langgaards Levnedsløb.

Oversat efter en Afskrift af den tyske Original i Brødrekirkens Arkiv
i Emaus, Pennsylvanien.

Vor kjære Br. Andr. Langgaard har med egen Haand efterladt sig følgende Optegnelser om sit Levnedsløb:

»Jeg er født Anno 1712 den 10. Martii på Holm [Hanstholt] i Aalborg Stift i Nørre-Jylland. Min Fader såvel som mine tidligere Forfædre har, da vi boede ved Nordsøen, alle været Søfolk, såvidt jeg har Efterretning om dem. Jeg er fra Barndommen af mine Forældre opdraget til et ordentligt og ærbart Levnet, men har både på Land og Sø haft Lejlighed til at se og erfare det naturlige Menneskes afskyeligste Ondskab, hvilken jeg dog altid afskyede, fordi jeg havde en bedre Erkjendelse. Derfor var jeg også som et eksemplarisk Menneske vel lidt af alle. Verden beundrede og priste mig, og havde ikke Følelsen af min Elendighed ydmyget mig, så havde jeg havt Egenkjærlighed nok til at finde Behag deri. Da jeg i 1721 for første Gang gik med min Faders Skib til Norge — for at vænne mig til Søfarten — havde jeg nær sat Livet til. Noget lignende var Tilfældet med mig i Nordsøen i 1723. Da jeg var 12 År gammel, hændte mig noget underfuldt, jeg havde »eine aparte Erscheinung«. Jeg spurgte min Moder, hvad hun tænkte derom. Hun svarede: Jeg forstår det ikke; vær kun stille, den kjære Gud elsker Dig, Du vil blive et lykkeligt Barn. Anno 1728 var jeg i sådan Livsfare på Søen, at der kun syntes lidet Håb om Redning. Jeg kom derved i stor Forlegenhed angående mig selv. Skibsfolkene mente, at den kjære Gud vilde bevare dem for min Skyld, og jeg tænkte, at de for min Skyld måtte gå under. I mit 14de Aar begyndte jeg med temmelig Alvor at læse min Bibel, og derved opløstes mine Øjne en Smule; men da Synden i Hjertet derved levede op, så blev min Forlegenhed mangen Gang stor. Når jeg tænkte, jeg skulde redde mig og

blive Herre, var der straks noget nyt, som tog mig fangen. Fjenden lod ikke sin Prætension fare, hvilke Midler jeg end brugte derimod. Jeg udskrev nogle Sprog af Bibelen, som skulde være hos mig Nat og Dag og tjene til, at jeg altid kunde have Guds Vilje for Øje. Jeg klagede min Nød for min Moder, men hun forstod mig ikke, da jeg var hendes kjæreste Barn, som aldrig havde bedrøvet hende. Den kjære Gud gjorde jeg dengang mangt et Løfte, for at han skulde befri mig fra Synden og min Samvittigheds Anklage og Fordømmelse. Jeg gjorde en Aftale med ham, at hvis han var tilfreds med mig, skulde han give sig tilkjende for mig, naar jeg om Morgenens slog mine Øjne op, og udtale sin Velsignelse over mig, samt også i Drømme give mig sin Vilje tilkjende. Her kunde jeg anføre noget forunderligt; men da det ikke kan tjene nogen til Eksempel, vil jeg forbigå også dette. Det blev således ved til Anno 1729, da det på en Gang blev således for mig, at jeg skulde også omvende andre, ligesom jeg havde begyndt at formane mine Slægtninge ved Tale og Breve. Da jeg nu ikke vidste nogen anden Vej hertil end at studere, og den lange Skolegang ikke tiltalte mig, da jeg allerede var en voksen Person, så tog min Fader i Januar 1730 den Beslutning at sende mig til Undervisning hos Hr. Consistorialraad Praëm¹⁾. — I Året 1731 bragte Frelseren, da jeg læste Daniel Dyke²⁾, Ordet: Nosce te ipsum! overordentlig levende til mit Hjerte, der i Tiden blev som Voks. Jeg vilde dengang gjerne have aabenbaret min Tilstand for nogen; men da jeg ingen kjendte, lod jeg det gå med, at jeg mangel Gang i en Krog knælede ned for den levende Gud, bekjendte mine Synder og min Elendighed for ham og bad om Nåde og Tilgivelse. Mine Studier vedblev jeg at være utrættelig hengiven, brugte Dag og Nat dertil. Min Hukommelse og mit Judicium blev således styrket, at jeg i Juli 1732 bestod min første akademiske Eksamen i Kjøbenhavn, til manges Forundring, da man ikke havde noget Eksempel

på, at nogen på et Par Års Tid havde drevet det så vidt. Det blev også snart tilladt mig at prædike, hvor jeg vilde. Jeg underviste nu min Informators³⁾ 2 Sønner til Anno 1734 og studerede derhos flittig Theologi og Hebraisk, men lagde ikke Mærke til, at mit Hjerte og min Følelse havde tabt sig så meget, og at der intet var hos mig uden det, som kunde falde Folk i Øjnene, hvorved vi gjensidig bedrog hinanden. I 1734 underkastede jeg mig 2den Eksamen, Philosophicum, og efter 14 Maaneder, som jeg tilbragte ved Universitetet, indstillede jeg mig til Eksamen i de theologiske Fag. Nu havde jeg nået mit Mål, dersom ikke min Biskop, Magister Thestrup, havde foreslået mig til Rektor for den latinske Skole i Staden Nykjøbing på Øen Mors, og opfordret sin Søn Rector magnificus ved Universitetet⁴⁾, til at overtale mig til at tage Magistergraden, da ingen uden denne Grad kunde søge en Rektorpost. Jeg indvilligede heri og blev Magister i Juni 1735. Men hvad der ikke før havde tabt sig af Følelse og Eftertanke over mig selv, det udsluktes næsten helt i den Tid, da jeg studerede Theologi. Imidlertid døde min Biskop og store Velynder; men jeg blev alligevel i 1735 kaldet til Rektoratet af hans Efterfølger⁵⁾. Da jeg nu, efter erholdt Vocation, i Aalborg havde aflagt den brugelige Ed, kom jeg på Tilbagerejsen i den yderste Livsfare. Jeg skulde nemlig kjøre en god Times Tid over frossent Vand; men det satte ind med så tyk Tåge, at vi, i Stedet for at kjøre mod Land, kjørte ud imod den dybe Fjord, til endelig Isen brast, og Hestene faldt igjennem, så det var med yderste Nød, at vi atter fik dem op.

I Nykjøbing kom jeg, ved en Præst⁶⁾, der prædikede temmelig evangelisk, igjen tilbage til mit Hjerte og den gamle Materie. Præsten var en Ynder af Speners, Franckes og lignende Skrifter. Vi sluttede os sammen, og flere Sjæle holdt sig til os. Men det gik ikke af uden Spot og Forfølgelse. Om Menigheden i Herrnhut vidste vi endnu intet, kun noget om Chr. David⁷⁾. Da jeg fik Grev

Zinzendorfs »Carmen über Dippel« at læse, følte jeg noget, som jeg ikke formår at beskrive. Anno 1738 gav Biskop Brorson mig den første temmelig tydelige Efterretning om Brødremenigheden, som behagede mig meget. Anno 1739 blev jeg af Kong Chr. VI kaldet til Præst for Pastoratet Klim, Thorup og Vust. Det var mørke Steder; men snart bevægede sig i nogle Hjerter Ønsket om at blive salig. Anno 1740 den 7de Oktober blev jeg med min salige Hustru, Anna Maria Jespersen, ved hendes Hr. Fader⁸⁾ forenet i det hellige Ægteskab, hvilket Gud velsignede med 2 Døtre og 1 Søn. (Sønnen døde som Barn, de 2 Døtre er endnu i Live, den ene gift, den anden ugift, og befinde sig ifølge de sidste Efterretninger i Christiansfeldt i det Holstenske⁹⁾). Samme År¹⁰⁾ tog jeg mig også en Hjælper i Prædike-Embedet, nemlig den kjære, trofaste Br. Otto Krogstrup. Begge Dele har jeg anset for min højeste Lykke i Verden. Den H. Ånd havde i flere År arbejdet på min Hustru. Hun var en meget trofast, eksemplarisk Kvinde. Af vore Husfolk og Piger er i det mindste 8 komne til Menigheden. Nu først måtte jeg med utålelig Smerte se og føle, hvor fjern og fremmed jeg var for Frelseren og fra den sande Nydelse af hans Blod og Fortjeneste, og da mit fordærvede Hjerter tilmed var uærligt og gjenstridigt, så har jeg havt confuse og betænkelige Tider; og om jeg end med megen Gråd og Beden søgte hvad jeg manglede, så var dog den sande Enfold ikke tilstede. I 1741 fik jeg de berlinske Taler¹¹⁾ og andre af Brødremenighedens Skrifter at læse, da ellers alt andet, undtagen Bibelen, var blevet mig ubrugeligt¹²⁾. Anno 1742 blev jeg bekjendt med Søkende fra Br. Menigheden, hvorved mit Hjerter fik mere Smag for Læren om Forsoningen. Jeg følte, at min Nåde ikke var nogen Blod-Nåde, og at min Skjønhed var uden de blodige Strimer. Mit Hjertes Nød tog til, så jeg holdt mig nærmere til Frelseren. Om jeg end vel nu indså, at det var forgjæves med al min Gjøren, så voldte dog Egenretfærdigheden mig

megen Kval, indtil jeg endelig lærte at anse Ligegyldigheden for Hans Død og Fortjeneste for min største Synd, og jeg indså, at det, der voldte mig Smerte, hidrørte fra Ukjendskab til hans Smertes-Skikkelse. Guds Lam forbarmede sig over mig og forløste mig også fra denne Uretfærdighed. Kjære Herre Gud, bevar mig fremdeles fra al egen Retfærdighed!

Jeg blev i nogle År meget forfulgt, bespottet og anklaget, og i April 1748 tog jeg, efter mange urolige Omstændigheder, min Afsked, for at give Gud Æren og frelse mig og mine¹³). I 1749 gik jeg med min Familie bort fra mit Fædreland og kom den 26de Septbr., uden at have spurgt derom og anmeldt det, til Herrnhut, hvor jeg fik Tilladelse til at blive tilligemed min Hustru, 2 Børn, en Tjenestekarl og 2 Piger¹⁴). Langfredag 1749 havde jeg den Nåde, for første Gang at holde Herrens Nadvere sammen med Menigheden, hvormed Han altid lader mig arme, syndige Orm føle noget uudsigeligt og drager mig dybere ind i Sit Hjerte. De specielle Lejligheder, ved hvilke den gode Frelser har besøgt, beskjermet, opmuntret og ofte følelig trøstet mit arme, træge Hjerte, kan ikke tælles. Mit Tjener- og Sygepasser-Embedet i Herrnhut gav mig Lejlighed til at lære mig selv bedre at kjende, alt til Velsignelse.

Anno 1752 var jeg en kort Tid i Gnadenberg og i 1753 kom jeg med min Familie til Nisky, hvor Frelseren, ved flere smertefulde Prøvelser og endelig ved min inderlig elskede, salige Hustrues Hjemkaldelse den 8de Octbr. 1755 har bevaret mig og mine i Armod og salig Omgang med Ham. Min kjære Hustrue skrev kort før sin Død til sine kjære Forældre og takkede dem for deres Kærlighed, hvorved hun blandt andet udtrykker sig således: »Jeg takker Eder især for, at I have givet mig til Mag. Langgaard, og ikke til nogen anden Mand i Verden, som hans Ægtehustru, ham, der i 15 År har bevist mig så megen Kjærlighed og Troskab og bragt mig og mine

Børn til et Gudsfolk o. s. v.« I Decbr. 1755 drog jeg til Enkemændenes Hus i Herrnhut, hvor jeg udgød mange Tårer over min Guds og Herres Nærhed og Venlighed. Overhovedet har jeg i Menigheden ikke haft en konfus Time, Ringhedsfølelsen er bleven hos mig som et Klenodie, og om jeg end vel ved, at jeg nu er nærmere ved min Brudgoms Hjerter end forud, saa bliver det dog derved: Min Armod kan ikke udgrundes, og Gråden over Fejl og Brøst vil ikke fortage sig. Angående den kommende Tid er mit Begær: Lad min Sjæl Skridt for Skridt drage med din Sjæl! Herrnhut den 2den Aprl 1756.«

Så vidt Langgaards egen Optegnelse. Det følgende er nedskrevet af andre efter hans Død:

»Anno 1761 kom han med et stort Selskab af Brødre og Søstre til Bethlehem og snart derefter som Prædikant til Hebron¹⁵⁾. I Februar 1763 blev han med hans nulevende Enke¹⁶⁾ i Bethlehem forenet i det hellige Ægteskab, der blev velsignet med 3 Døttre, af hvilke den ældste endnu lever og opholder sig i Bethlehem. Anno 1766 kom han til Lancaster, hvor han blev i 7½ År. Derfra kom han i 1773 til Emaus¹⁷⁾. Hans Færd iblandt os er bekjendt. Han var her som i de andre Menigheder, som han foredrog Evangeliets rene Mælk, bekjendt som en sand Jesu Christi Tjener og trofast Sjælesørger og almindelig elsket. Han drog til Brødrekirken med den Tanke, at leve i Stilhed for sig selv og ikke mere prædike. Han vilde også hellere være bleven i Menigheden. Men da han af Brødrene i Herrens Navn blev kaldet til Evangeliets Tjeneste, så var han strax villig til at blive en fattig Pilgrim på denne Jord. I Omgang med Sjælene var han hjertelig og kjærlig og trøstede meget gjerne, men var alvorlig imod det onde og søgte med Hjertelighed at minde dem, der var betroet til hans Pleje, om at vandre Evangeliet værdig, lade sig bevare mod Indflydelsen af denne onde Verden, se paa Jesus, holde hans Ord for

Øje og Hjerte, og rette deres Færd efter det. Den 13de i denne Måned (3: Marts 1777) om Aftenen blev hun pludselig angreben af en heftig Brystfeber. Han sagde straks: Hvad mit eget Hjerte og Person angår, så vilde jeg helst fare herfra og være med Christus; men er det den kjære Frelasers Vilje, at jeg skal vente endnu noget længere, så er jeg også tilfreds dermed. Den 18de tog han en meget øm Afsked med sin Datter, lagde hende, efter en faderlig Formaning om at blive Frelseren tro, Hånden paa Hovedet og sang med meget svag Stemme: »Nimm sie in die Wunden ein«, »Hebe auf die durchgegrabene Hände« o. s. v. — Hans kjære Hustru sagde til ham, da han var meget syg: »Kjære Fader, vil Du da forlade mig«? Han svarede: »Ja, jeg går til Frelseren; men Du skal ikke være bange. Vi have levet i et fornøjeligt og saligt Ægteskab. Frelseren vil trøste Dig, så Du skal forundre Dig; Du ved jo, at Du er Hans. Han vil være Din Mand. Du ved, hvad Han har gjort for Dig, og hvad Du har i Ham. Han vil lede og føre Dig som hidtil. Jeg er helt trøstet over Dig. Du går til Dit Korhus i Menigheden, og vil med Dit Barn nyde alt det gode, som Han har erhvervet Dig.« Efter at have sagt dette, blev han så svag, at han ikke kunde sige mere, og tog, under mange Tårer på begge Sider, hjertelig Afsked. Den 19de blev han meget opmuntret ved et Besøg fra Bethlehem af Brødrene Nathanael, Dencke¹⁸⁾ m. fl., som vare komne sammen med ham fra Europa. — Ved Afskeden med dem sendte han en hjertelig Hilsen til alle sine kjære Bekjendte både her i Landet og i Europa. Han lå da tålmodig i sine Smerter og ventede med Længsel på den sidste Stund, sukkede ofte: »Kom snart!« indtil han den 21de Marts 1777, om Morgenens Klokken 3, under de omstående Brødres og Søstres Gråd og Sorg, gik salig herfra i sin Alders 65de År.

Den nuværende Præst i Brødre-Menigheden i Emaus, Pennsylvania, Pastor S. H. Gapp, som har skaffet mig en

Afskrift af Langgaards Biografi, hvoraf ovenstående er en så tro Oversættelse, som jeg formår at give, tilføjer: »Mag. Langgaard blev begravet Palmesøndag den 23de Marts 1777. Biskop Ettwein¹⁹⁾ fra Bethlehem holdt Talen over ham. Beretningen siger, at en stor Mængde Mennesker fra nær og fjern var tilstede ved Begravelsen. Langgaards Grav indtager en fremtrædende Plads på den gamle Herrnhutter-Kirkegaard i Emaus. De, der kjende hans Livshistorie, dvæle i Ærbødighed ved det Sted, der gemmer hans Støv. Følgende Indskrift findes paa hans Grav:

Andreas Langgaard,
born Mart. 10th 1712 in Nort Jütland,
dep. Mart. 21st 1777«.

Endnu kan bemærkes, at Mag. Langgaard døde på den Tid, da det for Alvor begyndte at blive uroligt i Amerika, og da de fordums engelske Kolonister begyndte den Kamp, af hvilken Republikken »De forenede Stater i N. Amerika« fremgik. Under denne Kamp led Brødrekirken forfærdeligt, da den jo ikke vilde aflægge Ed eller bære Våben. Dog dette hører ikke herhen.

Anmærkninger til Anders Langgaards Biografi.

- 1) Thomas Praëm, Præst i Hjordemaal fra 1723 til sin Død 1763. Blev 1749 Konsistorial-Assessor.
- 2) Daniel Dyke var en fremragende puritansk Præst i England, der efter forskellige Sammenstød med den herskende Kirke døde 1614. Hans Skrifter bleve efter hans Død udgivne af hans Broder, Jeremiah Dyke. Om den danske Oversættelse af »Nosce te ipsum« skal meddeles lidt nærmere Efterretning ndf. S. 363 ff.
- 3) Langgaard er altsaa vendt tilbage til Hjordemaal Præstegaard og har tilbragt henvend 2 Aar der med Undervisning. Th. Praëms Sønner: Ole Bagger P., siden Præst i Tømmerby og Lild, og Cai P., siden Præst i Øsløs, Vesløs og Arup, ere begge bekendte som nidkjære Præster. Den første af dem blev 1734 privat dimitteret til Universitetet, sikkert af Langgaard, der formodentlig har taget ham med til Kjøbenhavn, da han selv vendte tilbage for at underkaste sig sine Examinere. Den sidste betegnes som »Broder« i det khvnske Societets Diarier. (K. S. 4. R. V).

- 4) Prof. jur. Christian Thestrup; han var Langgaards »Privatpræceptor« ved Universitetet. Ifølge Hundrup, Lærerstanden ved den lat. Skole i Nykjøbing, S. 22, tog Langgaard theol.-Attestats med Laud 21. Marts 1735 og Magistergraden 20. Juni s. A. Biskop Frants Thestrup døde 17. Aug. 1735.
- 5) Mag. Christoffer Mumme († 1737).
- 6) Formodentlig den resid. Kapellan Michael Feld (siden Sognepræst i Vammen, Fader til Grundtvigs Lærer og Ven, Laurits Svindt Feld, Præst i Thyregod.
- 7) Den bekendte herrnhutiske Missionær, der 1733 gik til Grønland (H. M. Fenger, Hans Egede, S. 111 ff.).
- 8) Præsten Henrik Jespersen i Tømmerby.
- 9) Da Christiansfeldt først blev anlagt 1771, medens Biografien er dat. $\frac{2}{4}$ 1756, maa dette være et senere Indskud.
- 10) Otto Krogstrup blev dog først 17. Febr. 1741 kaldet til Kapellan i Klim med Annexer (Wiberg II. 223).
- 11) Zinzendorfs »Berlinische Reden«, holdte under hans Besøg i Berlin 1738.
- 12) Det var vel derfor, Langgaard solgte sine Bøger paa Auctionen i Hunstrup efter Præsten Rudbech Humle († $\frac{22}{2}$ 1743), som det omtales i Biskop Broder Brorsons Brev af 12. Sept. 1743 (K. S. 4. R. II, 103).
- 13) Som man ser, gaar Langgaard let hen over alt, hvad der ikke peger direkte mod Herrnhut. Der var jo »Menigheden«, og kun det i hans Liv havde Betyding for ham, som ledede hen imod den.
- 14) At Langgaard foruden sin Familie kunde føre 3 Tjenestefolk med sig til Herrnhut, synes at tyde paa en vis Velstand. Derpaa kan det ogsaa tyde, naar han blev valgt til »Kranken-Wärter«; thi til denne Tjeneste valgte man gerne formuende Folk, som kunde tjene de syge uden Betaling (Spangenberg, Zinzendorfs Leben III, 448).
- 15) Bethlehem og Hebron (nu Lebanon), Herrnhuterkolonier i Pennsylvania. Langgaards Rejse over Atlanterhavet varede i 21 Uger, som det fremgaar af en Biografi af Jeremias Dencke, der var med i Rejseselskabet.
- 16) Hendes Navn var Elisabeth Sommers; hun var en Hollænderinde (født 1729 i Gravenhaag), der efter sin Faders Død var kommen til Amerika med sin Moder. Efter Langgaards Død levede hun i Bethlehem til sin Død 1785.
- 17) Lancaster, hvor Langgaard opholdt sig længst, blev grundlagt 1730. Menigheden her skylder den svenske Præst Lorenz Thorstensen Nyberg, der gik over til Brødrekirken, sin Tilværelse (W. J. Mann. Life and Times of H. M. Mühlberg, S. 175 ff.) Emaus blev grundlagt o. 1757.

- 18) Nathanael Seidel (siden Biskop i Brødrekirken i Amerika) og Jeremias Dencke.
 19) Johan Ettwein blev 1782 N. Seidels Efterfølger som Biskop. Han døde 1802.

Jakob Friis's Levnedsløb¹⁾.

Oversat efter en Afskrift fra den tyske Original i Bethlehem, Pennsylvania.

„Jeg er født den 4de Maj 1708 på Fyen i Danmark. Mine Forældre vare velmenende Folk og søgte at opdrage deres Børn til Gudsfrygt. Da jeg var i mit 8de År, gjorde en Drøm, i hvilken jeg troede at se de fordømte i Helvede, et stærkt Indtryk paa mig, og jeg blev derved afholdt fra meget ondt. Efter at jeg havde fuldendt mine Skole-Studier i Odense, begav jeg mig i mit 20de Aar til Universitetet i Kjøbenhavn. Jeg havde ikke megen Iver eller Tilbøjelighed til at studere, om det end ikke manglede mig på Naturgaver. — Jeg boede hos min Broder på Regensen, indtil, ved den store Ildebrand i Kjøbenhavn (Anno 1728), også denne Bygning lagdes i Aske. Derefter kom jeg til at bo hos Hofbageren og blev tillige Informator for hans Børn. Opholdet i dette Hus, hvor jeg, hvad det ydre angår, havde alt i Overflod, var mig meget skadeligt; dog holdt Frygten for Helvede mig borte fra mangan Ugudelighed. Da jeg engang i denne Tid gik til Alters, overfaldt der mig, idet jeg trådte hen til Atteret, en så stor Samvittighedsangst, at jeg var nær ved at falde i Afmagt, og kunde kun sukke til Gud, at hans Hævn ikke måtte slå mig ihjel, med det Løfte, at jeg ikke mere i en sådan Tilstand skulde nærme mig til Herrens Bord. Skjønt dette Tilfælde gjorde et sådant Indtryk på mig, at jeg fattede mange gode Forsætter om at ændre mit Levned, så kom det dog ikke til nogen sand Omvendelse. Jeg vogtede mig vel for Laster, men blev i Grunden den samme. Da min Tid i dette Hus var omme, og jeg efter et Fjerdingårs Forløb var kommen i Gjæld, blev der mig

tilbudt en fordelagtig Plads hos en meget velhavende Præst ved Navn Andreas Weidemann i Skjeberg, Christiania Stift, Norge, som Informator for hans Børn og Hjælper i Prædike-Embedet²) (han havde 3 Sogne). Så meget det var min Tilbøjelighed imod at begive mig i gejstligt Embede, fordi jeg i alle Henseender fandt mig selv uskikket dertil, så besluttede jeg mig dog endelig dertil for at have et ærligt Udomme, og rejste til Norge i 1730. Da jeg den 8de Søndag efter Trin. skulde prædike første Gang, var jeg meget forlegen og kunde på Grund af Angst næppe bestige Prædikestolen. Det faldt i min Lod at prædike hver 14de Dag, og jeg gjorde det hver Gang med megen Angst; thi jo mere jeg læste og betragtede Guds Ord, desto mere overbevistes jeg om, at jeg ikke havde nogen sand Grund i Hjertet, hvilket gjorde mig det tungt at prædike. Dog hjalp Gud mig, så jeg fandt meget Bifald, hvorved jeg ofte tænkte: Ak, I gode Folk, I ved ikke, hvor armt det hos mig ser ud i Hjertegrunden. Iøvrigt nød jeg i dette Hus megen Agtelse og blev alt betroet. Efter at jeg således havde tilbragt 5 År, blev der tilbudt mig en Sorenskriverplads («eine Richterstelle»), men da jeg ikke anså mig for egnet til en sådan, så overtalte han mig til helt at ofre mig for Præsteembedet, og Præsten tilbød mig at rejse til Universitetet på hans Bekostning for at opnå de dertil nødvendige Kundskaber, og så atter vende tilbage til ham. Jeg rejste altså i Slutningen af Året til Kjøbenhavn og lagde mig ivrigt efter at studere Theologi og særlig det hebraiske Sprog. Efter et halvt Aar gik jeg for at høre Hr. Ewald (som man kaldte en Pietist) i Waisenhuskirken, og da jeg skammede mig ved at gjøre det åbenlyst, gik jeg ind gennem en Bagdør, og bad Gud at bevare mig for pietistiske Vildfarelser. Men ved denne Prædiken blev min Sjæletilstand mig ganske klar og opvakt, og jeg indså, hvad det kommer an på for at være en sand Kristen. Jeg besøgte nu hans Prædikener åbenlyst og flittig, både For-

og Eftermiddag og overtænkte nøje, hvad jeg hørte. Blandt hans stadige Tilhørere var, blandt andre, en Præst fra Norge ved Navn Mathias Poulsen, en lærd og retskaffen Mand, med hvem jeg gjorde Bekendtskab³⁾. — Da han fik Kald som Præst i Harrislev, Århus Stift, Jylland, anmodede han mig at rejse med sig for at øve Herrens Gjerning i Fællesskab med ham, hvortil jeg også omsider besluttede mig⁴⁾. Jeg meldte til Hr. Weidemann i Norge, at jeg ikke kom tilbage til ham, hvilket gjorde ham ondt. Dog vedhlev han at være min Ven og korresponderede med mig til sin Død⁵⁾. Jeg rejste da i Slutningen af 1736 til Harrislev, Jylland, betjente sammen med Hr. Poulsen de to Kirkesogne og informerede hans 2 Børn samt et andet ungt Menneske. Jeg gjorde intet uden læse i Bibelen, skjønt jeg ikke kunde tro, hvad jeg læste. Da jeg engang læste Jesajas Kap. 53 og derefter Rom. 4, blev det mig klart, at al min Nød og al min Elendighed havde sin Grund deri, at jeg ikke troede, at Gud var i Sandhed bleven Menneske og var død på Korset for mig såvel som for den hele Verden. Hvorledes jeg skulde komme til denne Tro, var mig en Hemmelighed. Min Angst og Nød blev daglig større, jeg blev svag på Legeme og Sind og gik omkring som en Skygge. Da jeg engang stod i Haven, tænkte jeg med dybeste Angst og Vemod: »Ak, det kommer jeg vel aldrig til at tro, at Jesus er død på Korset for mig«. Da fo'r mig på engang en sådan Stråle fra Jesus ind i mit trøstesløse og fortvivlede Hjerte, at det til min dybeste Ydmygelse blev mig soleklart, at Han var min Frelser og jeg Hans forløste Synder. Jeg opsøgte en Krog, hvor jeg lagde mig på mit Ansigt for Ham, takkede ham med Beskæmmelses- og Glædes-Tårer, og ønskede, at alle Mennesker måtte erfare en sådan Nåde. Nu var jeg ubeskrivelig glad, levede helt op igjen og glædede det hele Hus. Jeg blev vel siden fra Tid til anden betænkelig over mig selv og kom i stor Nød, når jeg ikke bestandig nød den himmelske Veder-

kvægelse i min Sjæl. Den trofaste og barmhjertige Frelser beviste på mig, hvor gjerne han gør den salig af Nåde, som er fortabt i sig selv, og Han har ofte oplivet og trøstet mit vantro og bange Hjerte. Jeg vovede mig igjen, skjønt med Bæven, paa Prædikestolen, hvorved jeg kun brød mig lidet om, hvad jeg skulde prædike, kun at Han, min Frelser, var mig følelig nær; thi det var min eneste Kraft. Hvad jeg da prædikede, kom fra hele mit Hjerte, uden Menneskefrygt.

Den kjære Frelser lod heller ikke min Stræben: at lovprise for andre Jesu Kjærlighed til Syndere, som jeg havde erfaret, være uden synlig Velsignelse. I vore Kirkesogne blev der en stor Bevægelse, og ved min første Konfirmation af et Antal Børn, som jeg havde forberedt til den hellige Nadvere, blev der en overordentlig Bevægelse. Og Bevægelsen blandt Børnene og de unge Folk gav os Anledning til, foruden den offentlige Prædiken og Katechisation i Kirken, også at holde Forsamlinger i Husene. Det vakte også meget Fjendskab, særlig blandt Præsterne. År 1737 i Foråret bragte jeg det unge Menneske, jeg havde undervist, til Universitetet i Kjøbenhavn og blev et Fjerdingår i denne By, i hvilken Tid jeg blev bekendt med mange Opvakte af højere og ringere Stand; men om Brødremenigheden erfo'r jeg intet indtil kort før min Tilbagerejse til Jylland, da en Skomager Hagen⁶), der var en Separatist, fortalte mig om Herrnhut. Og da jeg erfo'r, at der også i Kjøbenhavn levede Folk, som holdt sig til dem, blandt hvilke Broder Prætorius blev nævnt, opsøgte jeg ham straks, fandt hos ham flere Brødre, og havde en vel-signet Samtale med ham. Efter min Tilbagekomst til Harrislev i Jylland, føjede det sig så, at vi blev bekendte med den kjære gamle Provst Wedel i Værum, der i den salige Prof. Franckes Tid havde studeret i Halle. Vi forbandt os i Kjærlighed med ham, og han lod mig prædike i sin Kirke. Gjennem denne kjære Mand kom vi endvidere i Bekjendtskab med Otto Krogstrup, Præst i Klim, og

Andreas Langgaard, Sognepræst sammesteds, såvel som med den tidligere Kantor og Hører ved Skolen i Aalborg, Amadeus Paulinus Thrane⁷⁾, der dengang var i Haslum som Præstens Medhjælper. Vi sluttede en Pagt med hverandre, at drive på og udbrede Evangeliet, hvor vi kunde finde Indgang, til hvilket Samfund der i Tidens Løb sluttede sig endnu 6 andre Præster. De Opvakte Antal i Omegnen tiltog bestandig, og Broder Thrane og jeg besøgte dem flittig. Selv fra bortliggende Steder kom Folk for at se og høre os, hvilket gav Anledning til, at vi bleve bekjendte med Br. Kastrup, Præst i Stepping i Holsten⁸⁾, og besøgte ham til vor Opbyggelse. — Vi lagde nu Vind på en fælles nærmere Sammenslutning af de Opvakte, i hvilken Hensigt vi henvendte os skriftlig til Menigheden i Herrnhut, hvorpå den salige Br. Georg Waiblinger blev sendt til os på Besøg. Han var hos os i 14 Dage til stor Velsignelse og lovede at fremføre for Menigheden vor Bøn, at et Par Søkende måtte tage Bolig iblandt os. Derpå blev Søkendeparret Handrup sendt til os, hvilke vi modtog med Glæde. De blev hos os i 2 År; men da de altfor meget søgte at indrette alt paa menighedsmæssig Måde, vakte Sagen megen Opsigt, uden at der kom meget reelt ud af den. Efter at de vare kaldte bort, besøgte Broder Grassmann fra Stepping os, hvis Ophold iblandt os var til stor Velsignelse. Og da Br. Poulsen lå dødelig syg, beredte han ham til Døden. Poulsen døde salig i Troen på Frelseren, lige som hans Kone 8 Dage efter ham. Jeg opholdt mig derefter i nogle Måneder hos Provst Wedel⁹⁾, som gjerne vilde have beholdt mig hos sig for bestandig. Ligeledes skrev min kjødelige Broder, der var Præst i Norge, at jeg skulde komme til ham, og således havde jeg endnu flere Tilbud. Men da jeg følte Drift i mit Hjerte til at gå til Kjøbenhavn for at blive nærmere kjendt med Brødrene der, hvorom jeg også talte med Br. Grassmann, som besøgte mig, så afslog jeg ethvert andet Tilbud, og rejste i 1747 til Kjøbenhavn, hvor jeg snart blev

bekjendt med den kjære Br. Gregor¹⁰), til hvem jeg fattede en hjertelig Fortrolighed og havde en udførlig Samtale med ham. Jeg blev snart optaget i Brødrenes Samfund og havde i $\frac{3}{4}$ År et saligt og glædeligt Liv iblandt dem. Men nu fik jeg Opfordring og Attrå at gå til Herrnhut og rejste dertil i Maj 1748 sammen med Br. Pahle og Jens Haven¹¹). Vi ankom til Herrnhut den 2den Juni, som var 1ste Pintsedag. Men jeg blev anvist at gå videre til Herrnhaag. Her blev jeg den 28. Juni optaget i Menigheden, og næstfølgende 18. Novbr. nåede jeg for første Gang til Nydelsen af den hellige Nadvere. Dagens »Loo-sung« hed: »Du har holdt, hvad Du har talt. Med din Mund har Du talt det, og med Din Hånd har Du opfyldt det, som det ses på denne Dag.«

„Zur Lampe, die da brennt,
Vermache ich mein Herz“.

Efter et kort Ophold der drog jeg til Marienborn, hvor jeg blev brugt til Skriverier. Tillige havde jeg i nogen Tid den Opgave at betjene den kjære gamle Br. Sickedfeld i hans Svaghed, hvilket var mig kjært og betydningsfuldt. Angående mit Ophold i Wetterau skal jeg kun bemærke, at mange Omstændigheder, som havde kunnet bringe mig i Forvirring, kun tjente til og drev mig til at holde mig desto nærmere til den kjære Frelser, der også saligt har hjulpet mig gennem alt. Da Seminariet i Barby blev begyndt i 1749, fik også jeg et Kald dertil, og ankom der sammen med flere andre den 7de Septbr. Her pålagdes mig, foruden Sal- og Kirketjener-Embedet, også Hustjener-Gjerningen, og da vor Kok var syg over $\frac{1}{4}$ År, måtte jeg på Seminaristernes Anmodning også besørge Kjøkkenet, indtil Br. Pahle overtog samme. Senere besøgte jeg til min Fornøjelse Kollegierne og gav de unge Seminarister, som kom fra Pædagogiet, Undervisning i det hebraiske Sprog. — I Året 1753 blev det pålagt mig sammen med andre at gå til Amerika. Det gik mig nær at

skulle forlade mit kjære Barby. I Zeist sluttete flere sig til vort Selskab. I London nød vi under et 14 Dages Ophold meget saligt og talte hver for sig med den salige Grev Zinzendorf, hvilket blev mig til særlig Velsignelse og stor Opmuntring. Vort Rejseselskab bestod af 3 Par Ægtefolk og 22 ugifte Brødre under Anførsel af den kjære Br. Königsdörfer. Vi var på Søen i 13 Uger, og de sidste 6 Uger vare, på Grund af Mangel på Proviant, ikke lidt besværlige. Den 14de Septbr. s. A. ankom vi til Bethlehem, og jeg rejste snart efter til Christiansbrunn¹²⁾. Den 4de Novbr. blev jeg på Synoden i Heidelberg ordineret til Diakon i Brødrekirken. I de første Måneder af Året 1754 besørgede jeg i Br. Gottlob Hofmanns Fraværelse — han gjorde et Besøg paa Landet — Korhjælper-Embedet i Christiansbrunn, indtil Tiden nærmede sig, da jeg, ifølge min første Bestemmelse, skulde rejse til Nord-Carolina. — Efter at jeg den 25de Marts 1754 havde fået min Instruktion og Affærdigelse, blev jeg i en særlig Forsamling indviet til mit fremtidige Embede som Arbejder blandt de ugifte Brødre i Carolina og tiltrådte den følgende Dag min Rejse i Selskab med Br. Sischer. Efter min Ankomst i Bethabara¹³⁾, returnerede Br. Bernh. Adam Grube, som i Oktober forrige Aar, sammen med Nath. Seidel og Gotl. Königsdörfer, havde ført det første Selskab af Brødre hertil, — til Bethlehem. I Slutningen af Novbr. 1755 kom Br. Chr. Heinr. Rauch og Br. Gottl. Hofmann med 7 Par gifte Søsken og 8 ugifte Brødre til os i Bethabara, og jeg erholdt min Tilbagekaldelse. Det gjorde mig meget ondt, så snart at skulle forlade denne for mig så besynderlig patriarkalske Husholdnings- og Levemåde, hvorved jeg, trods al ydre Armod og mange Besværligheder, havde følt mig så særlig fornøjet og salig, og jeg vilde gjerne have overtaget den ringeste Tjeneste blandt mine Brødre, blot jeg måtte være bleven der. Efter en lykkelig Rejse kom jeg 6te Decbr. s. Å. til Bethlehem, hvorpå jeg den 12te Decbr. drog til Christiansbrunn for at blive der som

Kor-Arbejder blandt de ugifte Brødre og Besørger af Husforsamlingerne. Tillige betjente jeg en Tid lang vore Søskende i Gnadenthal¹⁴⁾ med Forelæsning af Menigheds-Efterretninger. Efter Opfordring af Franz Clevel i Plamfield ved Nazareth holdt jeg den første Prædiken i hans Hus og vedblev dermed hver 14de Dag, ligesom siden Br. Sydrich og andre; dette var Begyndelsen til Menigheden i Schöneck. Da jeg efter nogle År begyndte at blive meget sygelig, bad jeg om at blive afløst i Christiansbrunn, men måtte vente til Novbr. 1761, da jeg blev afløst af Br. Jeremias Dencke, og det blev mig overdraget sammen med Br. Samuel Herr at besøge vore Søskende, Bekjendte og Venner på Landet. Dette Besøg, som Frelseren meget nådig vedkjendte sig, og som for mig var gavnligt og velsignet både på Sjæl og Legeme, tog 5 Måneder. Vi op-søgte de Frafaldne eller dem, der var i betænkelige Omstændigheder, og gjorde Bekjendtskab med mange Folk, og af det mest forskellige Sindelag. Den 30te Marts 1762 kom jeg sund og glad tilbage til Bethlehem, fuld af Lov og Tak til den kjære Frelser for den så rigelig nydte Nåde og Velsignelse. I Lititz havde jeg besøgt en trofast Ven, Gottlieb Bezold, der lå dødelig syg. Kort efter Besøget, der var os til gjensidig Glæde, døde han salig.

Her i Bethlehem blev jeg i næsten 3 År og blev brugt til Tjeneste i Menigheden og mit Kor, hvor det tiltrængtes. Jeg hjalp også til med at holde Skole i den daværende Anstalt for Smådrengene, og i Vintermånederne for Drengene og de unge Mænd, ligeledes vikarierede jeg i Landmenighederne under Arbejdernes Fraværelse. Sidst i Septbr. blev jeg kaldet til, sammen med vore Søskende Utley, at gå til Philadelphia, for i Georg Neissers og Hustrus Sted at betjene den derværende Menighed. Da Utley og Hustru siden blev kaldede til Wachau, kom Br. og Søster Beck i deres Sted, og da jeg nu ikke blot skulde holde Forsamlinger i det tyske, men også i det engelske Sprog, kom jeg i en ikke ringe Forlegenhed, da jeg ikke

var det engelske Sprog mægtig og allerede var i mit 59de År. — Ved den kjære Frelzers Hjælp og mine Søskendes trofaste Understøttelse bragte jeg det så vidt, at jeg kunde gøre mig forståelig i det engelske Sprog, og kom fra enhver Forsamling beskæmmet over den kjære Frelzers nådige Bistand. Becks bleve afløste af Ungers og disse atter af Sydrichs. I Maj 1777 fik jeg min Tilbagekaldelse fra Philadelphia, efter at jeg med Glæde havde betjent denne kjære Menighed i 13 År, og den bevist mig megen Kjærlighed. Den 8de Maj ankom jeg til Bethlehem, hvor jeg arbejder i Drengeskolen.«

Så langt går Friis's egen Efterretning, som vi ville afslutte med følgende Erklæring fra hans Hånd af 12te Juli 1786: »Idag, da jeg er i mit 79de År og sporer en kende- lig Aftagen af mine Kræfter, hedder det i Loosung: »Hvad skulde man gjøre mere ved mit Vinbjerg, som jeg ikke har gjort ved det«. — Derpå er ogsaa jeg et Bevis. Når jeg overtænker mit Levnedsløb, finder jeg intet mærkeligt deri undtagen Guds utrættelige Kjærlighed, Tålmodighed og Barmhjertighed imod mig arme, fordærvede Meneske, som jeg ikke kan beskrive. Jeg har aldrig kunnet trøste mig angående mig selv uden gennem en sand Følelse af Trøsten over Jesu Lidelse og Død, hvorved mit Håb til Frelseren under så mange forskjellige Omstændigheder og mangel Forlegenhed er blevet fornyet og styrket, nemlig at han er kommen, ikke for at fordømme, men for at frelse. Dette, beseglet af den H. Ånd i mit arme Hjerte, har oplukket min Mund, i Erkjendelsen af mig selv, til at bekjende den frie Nåde i Jesu Blod:

„Ich habe nun den Grund gefunden,
Der meinen Anker ewig hält,
Wo anders als in Jesu Wunden,
Da lag er vor der Zeit der Welt;
Der Grund, der unbeweglich steht,
Wenn Erd' und Himmel untergeht.“

Vor kjære salige Br. Friis har i de sidste 16 År, med sin særlige Gave og Lyst til at undervise Ungdommen, uagtet sin høje Alder, indtil sin Død fortsat med trolig at betjene den herværende Drengeskoie, og derhos hjulpet til med at prædike offentlig på Salen og holde Børnegudstjeneste. Endnu knap 8 Dage før sin Død underholdt han sig varmt med Børnene. Hans inderlige Kærlighed til Frelseren og til de med hans Blod købte Sjæle drev ham til, hvor der der gaves Lejlighed, at aflægge Vidnesbyrd om Jesu Kærlighed til Syndere også udadtil. Da han havde Prædikepladser i Sancona, Springfield og Mockamixon, skyede han, så længe han kunde komme ud, intet Vejr og ingen Besværlighed; og vidste han om en bekymret Sjæl, var det ham en Hjertensglæde at bringe en sådan Evangeliets Trøst og ud af sin egen Erfaring at vidne om, hvor ubeskriveligt Jesu elsker Syndere. — Derimod var alt, som smagte af Hykleri, farisæisk Egenretfærdighed og Skinhellighed, ham i højeste Grad modbydeligt, og han ivrede kraftigt imod det. Derhos var han i sig selv ydmyg, fattig og nedbøjet, anså sig selv uværdig til Frelserens ringeste Nåde og fortrøstede sig ikke til nogen Stund at kunne komme igennem uden denne. Han havde en stærk Legemskonstitution og en overordentlig Åndslivlighed, som vedblev til hans høje Alderdom. Næst hans almindelige Menneskekærlighed fandt man hos ham en inderlig Kærlighed til Brødrene og vedhængende Troskab mod de med ham i Jesus forbundne Hjerter. Han havde ofte ønsket sig et kort Sygeleje og længtes mer og mer efter sin salige Fuldendelse, for at kunne omfavne Ham, som han elskede uden at have set Ham, og hans en lang Tid mer og mer tiltagende Alderdomssvaghed styrkede ham i det Håb, at det snart vilde blive godt med ham. Hans trofaste og barmhjertige Frelser opfyldte hans længselsfulde Ønske på en særlig liflig Måde. Han lå til Sengs i nogle Dage og ventede, uden mange Smerter, på det salige Øjeblik, da han skulde få Hjemloy, hvilket kom

den 28de ds. om Eftermiddagen efter en hjertelig Bøn af Br. Klingsohr, under de Tilstedeværendes livlige Sang, Korets og Menighedens Velsignelse, ved fuld Åndsnærværelse og en blid Følelse af Fred. — Efter at de ugifte Brødre på deres Kor-Sal ved Siden af hans Stue havde sluttet deres Kor-År, sluttede han, der var den ældste Broder i sit Kor, ved en blid Hjemgang til sin Herres Glæde sin benådede Korgang og sit Jordeliv, som havde varet 85 År, 3 Måneder, 3 Uger og 3 Dage. — Han sov hen den 28. August 1793.« Hertil skal endnu bemærkes, at Jakob Friis ligger begravet på den gamle Kirkegaard i Bethlehem, i Sektion A., 2den Række, Grav Nr. 41, den sidste Grav i Rækken. Han er den 6te Skandinav i nævnte Række og den 4de Dansker. I 3die Række, samme Sektion, findes Otto Krogstrups Grav.

Anmærkn. til Jakob Friis's Levnedsløb.

- 1) Johan Jakob Friis er det Navn, som Hr Vig har sat over nærværende Artikel; men da Manden baade i Kbhvns. Univ. Matr. II, 487 og i Personalhist. Tidsskr. 2. R. I, 246, kun nævnes Jakob Friis, som han ogsaa kaldes i Slutningen af Artiklen, saa bør »Johan« vist udgaa. Naar han i sidstnævnte Skrift angives som født i 1707, er det uden Tvivl urigtigt, da han ved sin Immatrikulation fra Odense Gymnasium i Juli 1727 opgives som 19 Aar gammel, hvad ogsaa passer med hans egen Antegnelse. *Red.*
- 2) Flere meget rosende Vidnesbyrd vedrørende Friis's Virksomhed i Norge findes i Personalhist. Tidsskr. anf. St.
- 3) Om Matthias Poulsen s. K. S. 5. R. I. 495 ff.
- 4) J. Friis er altsaa den »christelige Studiosus«, der paa sidst anf. St. omtales som Matth. Poulsens Medarbejder.
- 5) Præsten Weidemann døde 9. Apr. 1744 (Personalhist. Tidsskr. 2. R. I, 125).
- 6) Skomager Hans Henrich Hagen nævnes i Khist. Saml. 3. R. I, 388 som Medlem af den pietistisk-herrnhutiske Kreds i Kbhvn.
- 7) Om Thrane s. K. S. 5. R. I, 508. Han kom til Amerika samtidig med og paa samme Skib som And. Langgaard. Han døde 1776 som Præst i Bethlehem i Pennsylv. Af Lavætz's Beretning om Brødremenigheden paa de dansk-vestindiske Øer fremgaar, at Thrane kort før sin Død var udset til Forstander for denne Mission.

- 8) D. e. i Nordslesvig.
- 9) Nic. Wedel, Præst i Værum og Ørum, s. K. S. 5. R. I, 516 ff.
- 10) Christian Gregor, senere Biskop i Brødremenigheden, bekendt som Musiker.
- 11) Siden bekendt som Missionær blandt Eskimoerne. Han var fra Vust i Han Herred, hvor Langgaard var Præst (D. biogr. Lex. VII, 167).
- 12) Christiansbrunn var »a single men's economy«, 9 Mil Nord for Bethlehem, 3 Mil Vest for Nazareth, siden nedlagt.
- 13) I Nærheden af Salem, North Carolina.
- 14) En Landsby i Nærheden af Bethlehem.

Jørgen Sølles Levnedsløb.

Oversat efter Originalen i Arkivet i Lititz.

Han har selv efterladt sig følgende Beretning om sit Levnedsløb:

»Kommer, hører till! Jeg vil fortælle, hvad Herren har gjort ved min Sjæl, hvad min Frelses Gud, der blegnede på Korset for mig, har gjort for min arme, i Døden fortabte Sjæl, på det at også andre Syndere, som høre det, kunne lære at kjende den barmhjertige Frelser, og erfare, hvad hans Blod gjør ved arme Syndere.

Jeg er født den 6te Novbr. 1709 paa Øen Ærø i Danmark. Nåden, som Børnevennen meddelte mig ved den hellige Dåb, mistede jeg, efterhånden som Synden og Fordærvelsen tog Overhånd hos mig. Dog beholdt jeg endnu altid Lyst til at synge åndelige Sange, indtil også dette tabte sig. Endelig i mit 12te År overfaldt mig en sådan Frygt og Rædsel for Vorherre, at jeg gik ind i Kirken, kastede mig på Gulvet og bad den kjære Gud med Tårer, at tilgive mig mine Synder. Angsten tabte sig vel, men jeg blev som før, og gik i endnu 12 År frem ad mine egne Veje. — I Året 1734, da jeg var på Skolen i Odense, kom der en ny Uro over mig: jeg følte Syndens Gru, bad og græd derover og udstod megen Angst og Nød, så jeg kom til at se ud som et Lig. Således gik jeg i nogle År bedrøvet og elendig omkring, og da alt omkring mig var dødt i Overtrædelser og Synder, så

ønskede jeg ofte, at jeg kunde finde blot et eneste Menneſke, med hvem jeg kunde tale. Jeg følte derhos også mange Nådesdragelser af Frelseren på mit Hjerte — og fandt Trøſt. Ja, fordi min arme Sjæls Frelſe lå mig så meget på Hjerte, så tænkte jeg Dag og Nat derpå og drømte også derom. Engang så jeg en meget ſkøn Vinſtok med en blodrød Drue, fra hvilken jeg blev ganske blodrød på Hænder og Fødder. En anden Gang forekom det mig, ſom om jeg og en til bar Frelserens Lig, og da det forsvandt mellem Hænderne på os, hørte jeg tydelig en Røſt udråbe tre Gange: »Brødrene have vundet Sejrr!« — Nu vidſte jeg dengang ikke et Ord om Brødre-Menigheden. — Derfor, da jeg i Året 1741 blev kaldet og ordineret til luthersk Præſt¹⁾, og vidnede offentlig om Nåden, ſom en arm Synder erfarer ved Jeſu Fødder, så anså man mig for en Herrnhutter. Men da jeg blev ſpurgt derom, kunde jeg ikke ſige andet, end at jeg endnu aldrig havde hørt om diſſe. Men ſnart derefter lærte jeg at kjende Broder Grassmann ſom den første Broder fra Menigheden, i hvis Omgang og Samtale jeg følte mig glad i mit Hjerte. Og da lærte jeg først at kjende alle Synders Synd i mit Hjerte, nemlig Vantroen, at jeg endnu ikke havde erfaret Frelserens blodige Forſoning på mit Hjerte. Da gik min Grundfordærvelfe først ret op for mig, og det blev mig ſvært at tale og prædike om Frelseren, ſom jeg ſelv endnu ikke kjendte og kunde kalde min. Jeg anså dog ikke dette for en Friſtelfe eller Anfægtelfe, men vidſte og følte, at jeg på Grund af min Vantro var en fortabt og fordømt Synder. I Nøden viſte Frelseren ſig for mig i ſin Korses-Skikkelfe, og at han på Korſet havde blødt ſig til Døde for alle mine Synder. Jeg fik ved hans Blod det Trøſtens Oro beſeglet i mit Hjerte: Alle Dine Synder ere Dig forladne. Jeg følte hans Guds-Fred i mit Hjerte, og Nåden fra hans Vunder overſtrømmede mit Hjerte, og jeg var ſom født paany. — Da i Året 1747 min gamle Principal, hvis Kapellan jeg var, gik ſalig hjem

i sit 82de År som en i Jesu Blod forsonet Synder, blev jeg fri for mit Embede. Og da Frelseren havde gjort mig det klart i mit Hjerte, at jeg hørte til hans Brødre-Folk, tog jeg den Beslutning at gå til Menigheden. Da jeg i 1748 spurgte Brødrene i Kjøbenhavn om Råd, rådede de mig derfra og ønskede, at jeg hellere skulde blive i Religionen²⁾ og der tjene Frelseren. Men jeg havde ingen Ro i mit Hjerte, før jeg endelig på Mikkelsdag holdt min Afskedsprædiken og straks derefter glad og salig tiltrådte min Rejse til Menigheden. Den 26de Oktober kom jeg til Herrnhag, da Dagens Løsen hed: Jeg bor iblandt mit Folk. — Jeg tog til Marienborn, blev optaget den 1ste December, og i April 1749 nåede jeg at komme til Alters sammen med Menigheden. I den Tid nød jeg uudsigelige Saligheder for mit Hjerte og sluttede den Pagt med Frelseren, at intet skulde skille mig fra hans Vunder, Blod og Død, hvilket Han også trolig har holdt. Da jeg derpå sammen med nogle flere Brødre kom til Barby, havde jeg der i 3 År en salig Skole for mit Hjerte; jeg lærte stadig bedre at kende mig selv, og Frelseren beviste mig megen Nåde. I Året 1750 fik jeg et Kald fra Amerika, og jeg kom ifølge med nogle Brødre den 14de Septbr. til Bethlehem, i Følelsen af Frelserens sande Nærværelse. der i Nåde kjendtes ved mig. Fra den Tid af har jeg forkyndt Evangeliet om Jesu Død og Lidelse i Oly, Lynn, Yorktown og Philadelphia, indtil jeg i 1760 kom til New-England, i 1762 til Rhode-Island, og derfra til Broadbay, hvor jeg blev i 8 År, indtil jeg i 1770 sammen med nogle Familier drog her til Wachau³⁾. — Når jeg nu overvejer, hvilken Nåde og Barmhjertighed Frelseren har bevist mig arme gjennem 20 År i Nord-Amerika⁴⁾, så må jeg med tårevædede Kinder udråbe: Herre, jeg er ringere end al den Barmhjertighed og Trofasthed, som Du har bevist mig.«

Så langt går den salige Broders Beretning. — Da han i 1770 atter kunde holde sin Årsdag i Menigheden og sammen med den nyde den hellige Nadvere, var han

meget taknemmelig, at Frelseren, som han så ofte mundtlig udtrykte sig, igjen havde ført ham til hans Hjem og Brødre. Kort derefter fik han sit Ophold i Salem (N. Carolina) i de ugifte Brødres Hus, hvor han sammen med såvel Menigheden som sit Brødrekor frydede sig over Nåden og Saligheden, og dermed styrkede sig, som hun plejede at sige. Derfor forsømte han heller ikke gjerne enten en Nadver- eller anden Menigheds- og Brødrerefest, når ikke Evangeliets Kald hindrede ham i at være tilstede. Og når han påny havde styrket og opmuntret sig ved Frelserens Lidelses-Skikkelse, så vidnede han, at han nu vilde gå ud igjen med nyt Mod og overalt forkynde Ordet om Jesu Død og Lidelse, — hvilket han også har gjort i disse 3 sidste År med Ånd og Nåde, ikke blot her i Wachau og omliggende Menigheder i North-Carolina, men også 2 Gange i Virginia. — Ofte bad og ønskede han: Ak, Brødre, hjælp mig at bede, at Evangeliet må bringe blivende Frugt for Evigheden, at dog de arme Sjæle må indse deres Elendighed og Fordærvelse, komme til Frelseren og hans Vunder, omvende sig af ganske Hjerter til ham, lære at tro paa Jesus og blive salige.

I hans sidste Tid faldt det ham ofte ind, og han talte også med Brødrene derom, at hans Tid her nede vilde snart være forbi, og at hans Ønske og Længsel, at være hos sin kjære Herre, snart vilde gå i Opfyldelse. Da han sidste Langfredag havde holdt den første Prædiken i det nye Forsamlingshus i Friedland og forkyndt Herrens Død med Nåde og Kraft, rejste han til Hugh-Warren, hvor han skulde prædike 1ste Påskedag. — »Da« — skriver han — »var jeg i Ånden i Salem; min Ven holdt sig nær til mig og jeg til Ham.« Han fortæller videre, at hans Tanke og Tale havde drejet sig derom, at Guds Børn skulle lægge deres Legemer til Hvile i Jorden, fordi Han har hvilet i Graven; og fordi Han er opstanden, skulle også de engang opstå med Ham og gå ind til Hans evige Glæde til Legem og Sjæl, når det forkrænkkelige er iført Ufor-

krænkelighed. Den 28de April drog han ud sidste Gang, nemlig til Atkin, for at prædike. Han var efter sin Alder og Skrøbelighed temmelig munter, tog en hjertelig Afsked med Brødrene — som altid, når han drog ud —, anbefalede sig til deres Forbøn og Ihukommelse for Frelseren. Men på Rejsen blev han så syg, at han ikke kunde holde den til 2den Maj bestemte Forsamling. Da han dog endnu var så vidt ved Kræfter, at han håbede at kunne nå hjem, bragte nogle Brødre ham endnu den 2den Maj til Skolehuset i Friedberg, hvorfra Broder Backhof den 3die Maj ledsagede ham til Salem. Da var han allerede så svag, at man måtte hjælpe ham af Hesten og op i hans Værelse. Man brugte straks alle tjenlige Medikamenter, men mærkede snart, at de havde ingen Virkning på ham, og at Frelseren nok vilde tage ham hjem til sin Glæde. Han sagde selv til Br. Bonn, at ingen Medicin vilde hjælpe, hvis Frelseren vilde tage ham til sig. Han var tilfreds med, som Frelseren vilde handle med ham.

Da Brødrene den sidste Aften før hans salige Hjemgang besøgte ham, spurgte man ham, om han så og kjendte Brødrene, der havde ham meget kær og vare komne at besøge ham. Han svarede: Det glæder mig meget, at Brødrene elske mig, men jeg er svag på Legemet, dog er Hjertet friskt. På Spørgsmaalet, om han vilde gå til Frelseren, svarede han: »Jeg er færdig, men ved endnu ikke, hvad Han vil; jeg har overgivet mig i Hans Vilje. Jeg har levet i ham, der har kjøbt mig med sit dyre Guds-Blod. O, hvor saligt er det dog, når Hjertet intet andet søger og ved, end at leve Frelseren alene og elske Ham af ganske Hjerter. Ak, at dog alle Mennesker vidste ret at skatte deres Frelse, hvor uundsigelig en Nåde og Salighed det er, ved Jesu fortjenstlige Manddom, ved hans blodige Marterdød, at få et forsonet Synderhjerter og alene leve Ham, der har forsonet os« [med Gud]. Således talte han over en halv Time om den Salighed, som hans Hjerter havde nydt og erfaret ved Jesu Vunder. Efter at han

derpå med Liv og Tydelighed havde vidnet om Frelseren, som om han havde en stor Mængde Tilhørere for sig, og Brødrene havde sunget nogle Vers for ham, stemte han selv i med svag Stemme, indtil den salige Stund nærmede sig, da han den 4de Maj [1773] om Aftenen Kl. 11, i sin Alders 64de År, meget stille og salig slumrede ind i Jesu Skjød og Arme, efter at have modtaget Menighedens og sit Kor's Velsignelse med Ordene: »Gak ind til Jesu Glæde med Ånd, Sjæl og Legeme, Du Herrens Broder!«

Hans kjære Brødre-Kor, som han til sin Ende hjertelig elskede, og i hvis Ve og Vel han tog Del af Hjertens Grund, skriver om ham: »Vi, som have været Øjenvidne til disse Ting, kunne ikke noksom beskrive, hvilken Guds-Nærværelse der derved slog os i Møde. Vore Hjerter bøjedes og smeltedes ved den Følelse, som der gav sig til Kjende —, thi det var, som om den kjære Frelser var selv tilstede og hentede sin Tjener —, hvorom Brødrenes hyppige Tårer bare Vidne, og vi ville bevare en evig Erindring derom.«

Dette Eksemplar skal sendes til Br. Matheus⁵).

Anmærkninger til Jørgen Sølles Biografi.

- 1) Jørgen Sølle, der formentlig var en Sønnesøn af Peder Nielsen Sølle, der først var resid. Kapellan og siden Sognepræst i Ærøskjøbing († 1693), blev 1741 personel Kapellan hos M. Laurids Jørgensen Fog, Sognepræst ved Katrine-Kirken i Ribe. Om hans Ordination s. Scharling og Engelstoft, Theol. Tidsskr. II, 2, 125. Da der var Vakance i Bispeembedet i Ribe, tillodes det, ved kgl. Reskr. af 26. Juni 1741, at Sølle maatte blive ordineret i Viborg. Dette er dog næppe sket; thi da H. A. Brorson blev indviet til Biskop 6. Aug. 1741, og Sølle angives som ordineret 3. Sept. s. A., har Brorson vistnok foretaget Ordinationen.
- 2) D. e. den danske Statskirke.
- 3) I North Carolina, opkaldt efter et østerrigsk Gods, som Familien Zinzendorf besad.
- 4) Biografien er altsaa skreven 1770.
- 5) Den nedenfor (S. 359) nævnte Mag. Matthæus Gottfried Hehl, som den Gang var Præst for Brødremenigheden i Lititz, Pensylvania, og dette er Grunden til, at Jørgen Sølles Personalial findes på nævnte Sted.

Andre Danske i Brødrekirken i N. Amerika.

I Pastor Løgstrups »Missions-Haandbog» (1889) S. 338 f. nævnes følgende Danske som Missionærer i Brødrekirkens Tjeneste i N. Amerika: Nicolaus Henrik Eberhard, Peter Worbass og Chr. Wedstädt. At disse egentlig have været Missionærer blandt Indianerne, synes dog tvivlsomt, efter hvad der foreligger om dem. Følgende kan oplyses:

Nicolaus Henrik Eberhard var født i Kjøbenhavn. Den 19de Januar 1754 blev han i Bethel (Pennsylv.) af Biskop, Mag. Matthæus Gottfried Hehl ordineret til Præst for Brødremenigheden i Oldmanskreek i Staten New Jersey, hvor han var til 1769, da han kom til Pachgatgoek i Connecticut. En Tid havde han været Opsynsmand ved Brødre-stiftelsen i Lititz. (Medd. af Professor Hamilton). Ifølge en anden Meddelelser (A. Beck) kom han med det første Selskab af »ledige Brødre« til Lititz 1759 og havde Opsyn med Opførelsen af Brødrehuset, hvorhos han var Menighedens Tilsynsmand. Han giftede sig 1764, men maa snart efter have faaet Kald et andet Sted, uvist hvor. — Hvorledes disse to Beretninger kunne forenes, ses ikke ret. Men saa meget synes klart, at Eberhard ikke blev Indianermissionær 1756 (som Løgstrup har), om han ellers nogensinde blev det.

Peter Vorbasse (Worbass) var vistnok fra Vorbasse Sogn, og altså af særlig Interesse for mig, hvis fædrene Slægt er sammesteds fra. Hans Overgang til Brødrekirken kan förmentlig sættes i Forbindelse med Pastor Nexøs Virksomhed i nævnte Sogn (fra 1743). Han var efter egen Opgivelse født den 18de Maj 1722 i Jylland i (daværende) Koldinghus Amt og kom til New York i September 1753 i et Selskab af unge Mænd på Brødrekirkens Skib »Irene«. Angående dette Skib, som Kirken lod bygge i New York 1748 for at føre sine Missionærer og Kolonister til Amerika og Grønland, og som fra 1755 blev ført af Kaptajn Christian Jakobsen (efter Navnet at dømme en dansk Mand),

kan man finde Oplysning hos Cranz (Brødrehist. dansk Overs. S. 469 og 577). Peter Vorbasse havde alt da i nogle År tilhørt Brødrekirken. Kort efter sin Ankomst til Bethlehem blev han bestemt til at gjøre Tjeneste på Møllen og Farmen, som tilhørte Missionsstationen Gnadenhütten (om denne se Cranz, S. 396). Da denne Station den 24de Novbr. 1755 blev overfalden og brændt af de vilde Indianere, som af Englænderne vare ophidsede mod Brødrene, var Vorbasse én af de 4, som undkom, medens 11 bleve myrdede eller brændte af Indianerne (Cranz S. 566). Fra Gnadenhütten kom V. til Bethlehem, hvor han blev ansat som Hjelpevært ved Brødrekirkens Hotel, der var opført i 1745 og bar Navnet »Crown inn« (c: Krone-Kroen), et Navn, den bærer indtil denne Dag, vistnok et af de ældste Hoteller i Amerika. I 1760 blev han, vistnok ved Lodtrækning, udnævnt til første Vært, og i 1762—65 assisterede han sin Afløser Jasper Payne. I 1765—67 bestyrede han Brødrenes Kornmølle i Bethlehem. I 1769 kom han til Staten New Jersey, hvor Brødrekirken havde sikret sig Land til en Koloni. I denne Nybygd, som først kaldtes »Grønland« og siden 1772 »Haabet«, byggede P. Vorbasse det første Hus. »Hope« opgaves som Kirkekoloni i 1808, men eksisterer endnu som Landsby af samme Navn. Ligeledes hjalp han til at bygge en Mølle i »Grønland«, som han en Tid drev. I 1711 nedsatte han sig i Nazareth. Også her byggede han det første Hus i den nuværende By af dette Navn, som ligger et Stykke Nordvest fra den første Samling af Huse, der nu bærer Navnet »Old Nazareth«. Peter Vorbasse døde i Nazareth den 11te September 1806, 84 År gammel, efter at have levet i Amerika i 53 År. — I 1758, den 11te Juli, blev han gift med Anna Marie Schemel, der døde 24. April 1778. Med hende havde han to Sønner, Josef og Peter. — Peter Vorbasse har altså en kort Tid haft en vis Forbindelse med Missionen blandt Indianerne, om han end ikke har været egentlig Indianer-Missionær. Det ser for

øvrigt ud til, at han har været en meget brugbar Mand i Kirkens Tjeneste.

Christian Wedsted, født ved Ribe 1720, »hørte til en Gruppe af Studenter, som sluttede sig til Brødrekirken i 1745—53«. Han havde studeret i Kjøbenhavn og i Brødremenighedens Seminar Barby; kom til Amerika 1753 i samme Selskab som Vorbasse. Han kom ligeledes til Gnadenhütten, hvor han, sammen med George Christian Fabricius, der mistede Livet ved Indianernes Overfald den 24de Novbr. 1755, var beskæftiget med at lære Indianernes Sprog i den Hensigt at blive Missionær. Vedsted vendte tilbage til Bethlehem, før Indianerne overfaldt Gnadenhütten. Her var han beskæftiget med Undervisning, og var tillige Sekretær hos det styrende Raad. Han døde i Bethlehem i 1757. Heller ikke denne har været Missionær blandt Indianerne, som man har antaget.

Endnu skal nævnes, at flere Lægmænd fra Danmark kom til Amerika gennem Brødrekirken. Således kom i 1749 Nikolaus Poulsen, Bogtrykker fra Kjøbenhavn, til Germantown i Pennsylvania, sammen med sin Broder og eneste Søn, Sakarias Poulsen, der var født i Kbhvn. den 16de Juni 1737. De forlod Danmark, hedder det, fordi de tilhørte Brødrekirken. N. Poulsen, der var Enkemand, da han forlod Danmark, døde nogle få År efter at være kommen til Amerika. Hans Søn kom i Bogtrykkerlære i Philadelphia, giftede sig med en tysk Dame, Barbara Stallenger, og blev en fremtrædende Mand i sit Fag. Dette var endnu mere Tilfældet med hans Søn af samme Navn (f. 1761, død 1844), der udgav det første Dagblad i Amerika »Poulson's American Daily Advertizer« fra 1800 til 1839.

Over Christiansfeldt kom ikke få Danske til Amerika. Det var således Tilfældet med Morten Hansen, en Bondesøn fra Dreslette Sogn på Fyn, den Egn, hvor Herrnhutismen i sin Tid havde stærk Indgang (se Nygård: Kristendom i Danmark). Morten Hansen skulde, siger Familie-

traditionen, have sin Faders Gaard, da han var ældste Søn. Han havde imidlertid mere Lyst til at gå til Christiansfeldt, og overlod Gården til sin Broder Jørgen. Fra Christiansfeldt kom han siden til Amerika, og levede som »ledig« Broder i Lititz. Han fabrikerede Snustobak, som han drog omkring og solgte over hele Staten. På hans Ligsten i Lititz findes følgende Indskrift:

Sacred to the Memory of Martin Hansen,
born Oct. 22nd 1763 in the Parish of Dreslette, Island
of Fionia, Denmark, departed April 5., 1837,
aged 73 years, 5 months, 14 days.
To me to live is Christ, to die is gain. Phil. 1,21.

Dersom nogen af dette Tidsskrifts Læsere skulde sidde inde med Oplysninger om Danske, som udvandrede til Amerika for lang Tid tilbage, og vilde sende mig sådanne, skulde det særdeles glæde mig.

Blair, Nebraska.

P. S. Vig.
